KORXONA BOSHQARUVIDA QAROR QABUL QILISH JARAYONLARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Rasulmuxamedov Muxammadaziz Muxammadaminovich
Toshkent davlat transport universiteti,f.f.n.(Phd),dotsent
temurbek199002@gmail.com
Shohzod Rajabboyev Shodi o‘g‘li
Toshkent davlat transport universiteti, tayanch doktaranti
rajabboyevshohzod08@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada korxona boshqaruvi tizimida qaror qabul qilish jarayonlarining nazariy asoslari, ularning korxona faoliyati samaradorligini ta'minlashdagi o‘rni hamda amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Boshqaruv qarorlarini qabul qilish bosqichlari, qarorlar samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar va zamonaviy ko‘p mezonli qaror qabul qilish usullari yoritilgan. Tadqiqot natijalari korxonalarda ilmiy asoslangan boshqaruv qarorlarini qo‘llash iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omili ekanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *korxona boshqaruvi, boshqaruv qarori, menejment, strategik qarorlar, AHP, TOPSIS, samaradorlik, raqobatbardoshlik.*

Аннотация: *В данной статье проанализированы теоретические основы процессов принятия решений в системе управления предприятием, их роль в обеспечении эффективности деятельности предприятия, а также их практическое значение. Рассмотрены этапы принятия управленческих решений, факторы, влияющие на эффективность решений, а также современные методы многокритериального принятия решений. Результаты исследования показывают, что применение научно обоснованных управленческих решений на предприятиях является важным фактором повышения экономической эффективности и конкурентоспособности.*

Ключевые слова: *управление предприятием, управленческое решение, менеджмент, стратегические решения, AHP, TOPSIS, эффективность, конкурентоспособность.*

Abstract: *This article analyzes the theoretical foundations of decision-making processes in enterprise management systems, their role in ensuring organizational effectiveness, and their practical significance. The stages of managerial decision-making, the factors influencing decision effectiveness, and modern multi-criteria decision-making methods are examined. The research findings demonstrate that the*

application of scientifically grounded managerial decisions in enterprises is a key factor in enhancing economic efficiency and competitiveness.

Keywords: *enterprise management, managerial decision, management, strategic decisions, AHP, TOPSIS, efficiency, competitiveness.*

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi samarali boshqaruv tizimini tashkil etish bilan bevosita bog‘liq. Boshqaruv tizimining asosiy funksiyalaridan biri qaror qabul qilish hisoblanadi. Korxonaning rivojlanish strategiyasini belgilash, ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etish, resurslarni taqsimlash va nazorat qilish jarayonlarining barchasi boshqaruv qarorlariga asoslanadi.

Globallashuv jarayonlari, raqobatning kuchayishi hamda iqtisodiy muhitning tez o‘zgarishi rahbarlardan ilmiy asoslangan, aniq va samarali qarorlar qabul qilishni talab etmoqda. Shu sababli korxona boshqaruvida qaror qabul qilish jarayonlarini o‘rganish va takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Qaror qabul qilishning nazariy mohiyati

Qaror qabul qilish ma'lum maqsadlarga erishish uchun mavjud alternativ variantlar orasidan eng maqbulini tanlash jarayonidir. Menejment nazariyasida qaror qabul qilish boshqaruvning markaziy elementi sifatida qaraladi.

Jadval 1

Korxona boshqaruvida qarorlarning tasnifi

Qaror turi	Qabul qilish darajasi	Amal qilish muddati	Misollar
Strategik	Yuqori boshqaruv	3–5 yil va undan ortiq	Yangi bozorga chiqish
Taktik	O‘rta bo‘g‘in boshqaruvi	1–3 yil	Marketing siyosatini ishlab chiqish
Operativ	Quyi bo‘g‘in boshqaruvi	Kunlik va oylik	Ishlab chiqarish rejalarini tuzish

Jadval ma'lumotlaridan ko‘rinadiki, qarorlar korxonaning turli boshqaruv darajalarida qabul qilinadi va o‘zining maqsadi hamda ta'sir doirasi bilan farqlanadi.

Korxona boshqaruvida qaror qabul qilishning o‘rni

Korxona faoliyatining samaradorligi ko‘p jihatdan rahbarlarning qaror qabul qilish qobiliyatiga bog‘liq. Qarorlar korxona maqsadlarini aniqlash, resurslardan oqilona foydalanish va risklarni boshqarishda muhim ahamiyatga ega.

Jadval 2

Qaror qabul qilish jarayonining bosqichlari

Bos-qich	Bosqich mazmuni
1	Muammoni aniqlash
2	Axborotni yig‘ish va tahlil qilish
3	Muqobil variantlarni ishlab chiqish
4	Variantlarni baholash
5	Eng maqbul variantni tanlash
6	Qarorni amalga oshirish
7	Nazorat va monitoring

Qaror qabul qilish jarayonining har bir bosqichi keyingi bosqich uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, axborotlarni yig‘ish va tahlil qilish bosqichi qaror sifatiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi.

Qarorlar samaradorligini baholash

Qaror qabul qilish natijadorligini baholash korxona boshqaruvining muhim vazifalaridan biridir. Qaror samaradorligini quyidagi formula yordamida aniqlash mumkin:

$$E_q = \frac{N}{X}$$

bu yerda:

- E_q – qaror samaradorligi;
- N – qaror natijasida olingan iqtisodiy samara;
- X – qarorni ishlab chiqish va amalga oshirish xarajatlari.

Agar $E_q > 1$ bo‘lsa, qaror iqtisodiy jihatdan samarali deb hisoblanadi.

Qaror qabul qilish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar

Qarorlarning sifati ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanadi.

Jadval 3

Qaror qabul qilish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar

Ichki omillar	Tashqi omillar
Rahbar malakasi	Bozor kon'yunkturasi
Korporativ madaniyat	Raqobat muhiti
Moliyaviy resurslar	Davlat siyosati
Axborot tizimlari	Texnologik taraqqiyot
Tashkiliy tuzilma	Makroiqtisodiy vaziyat

Ushbu omillarni hisobga olish boshqaruv qarorlarining aniqligi va samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Zamonaviy qaror qabul qilish usullari

Raqamli iqtisodiyot sharoitida qaror qabul qilishning ilmiy usullaridan foydalanish tobora kengayib bormoqda. AHP, TOPSIS, Entropiya va CRITIC usullari korxona faoliyatida muhim ahamiyatga ega.

AHP usulida mezonlar vazni quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$w_i = \frac{\sqrt[n]{\prod_{j=1}^{n} a_{ij}}}{\sum_{i=1}^{n} \sqrt[n]{\prod_{j=1}^{n} a_{ij}}}$$

bu yerda:

- w_i – i -mezon vazni;
- a_{ij} – juft taqqoslash matritsasining elementi;
- n – mezonlar soni.

TOPSIS usulida alternativalarni baholash quyidagicha amalga oshiriladi:

$$C_i = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}$$

bu yerda:

- S_i^+ – ijobiy ideal yechimdan masofa;
- S_i^- – salbiy ideal yechimdan masofa.

Jadval 4

Qaror qabul qilish usullarining taqqoslanishi

Usul	Afzalligi	Kamchiligi
SWOT	Sodda va tushunarli	Subyektivlik mavjud
Delphi	Ekspert fikrlarini umumlashtiradi	Ko‘p vaqt talab qiladi
AHP	Mezonga vazn beradi	Hisoblash murakkab
TOPSIS	Variantlarni reytinglaydi	Katta ma'lumotlar talab etadi
CRITIC	Ob'ektiv vaznlarni aniqlaydi	Hisoblash hajmi katta

Boshqaruv samaradorligini umumiy baholash uchun quyidagi integral model qo‘llanilishi mumkin:

$$K_s = \sum_{i=1}^{n} w_i r_i$$

bu yerda:

- K_s – boshqaruv samaradorligi ko‘rsatkichi;
- w_i – mezon vazni;
- r – mezonning bahosi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari korxona boshqaruvida qaror qabul qilish jarayonlari tashkilotning barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Ilmiy asoslangan qarorlar resurslardan samarali foydalanish, risklarni kamaytirish hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Zamonaviy AHP, TOPSIS va boshqa ko‘p mezonli usullarni qo‘llash boshqaruv qarorlarining obyektivligini va natijadorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Drucker P.F. *The Practice of Management*. New York: Harper Business, 2006.
2. Robbins S.P., Coulter M. *Management*. 15th Edition. Pearson Education, 2022.
3. Daft R.L. *Management*. 14th Edition. Cengage Learning, 2021.
4. Koontz H., Weihrich H., Cannice M. *Essentials of Management*. McGraw-Hill Education, 2019.
5. Simon H.A. *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizations*. 4th Edition. Free Press, 1997.
6. Saaty T.L. Decision Making with the Analytic Hierarchy Process // *International Journal of Services Sciences*. 2008. Vol. 1(1). P. 83-98. DOI: 10.1504/IJSSCI.2008.017590.
7. Hwang C.L., Yoon K. *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*. Springer-Verlag, 1981. DOI: 10.1007/978-3-642-48318-9.
8. Tzeng G.H., Huang J.J. *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*. CRC Press, 2011. DOI: 10.1201/b11032.
9. Fatxutdinov R.A. *Upravlencheskiye resheniya*. Moskva: INFRA-M, 2020.
10. Vixanskiy O.S., Naumov A.I. *Menedjment*. Moskva: Magistr, 2021.
11. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. URL: https://lex.uz
13. Saaty T.L., Kearns K.P. The Analytic Hierarchy Process. DOI: 10.1016/B978-0-08-032599-6.50008-8.
14. Mintrom M. Herbert A. Simon, Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizations. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199646135.013.22.
15. Mullins L.J. *Management and Organisational Behaviour*. 12th Edition. Pearson Education, 2019.